

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XL/1-4

БЕОГРАД
2009

НАШ ЈЕЗИК

Књига XL

Св. 1–4 (2009)

САДРЖАЈ

Мјесто <i>Нашег језика</i> у изучавању српског стандардног језика Поводом XL књиге нове серије (СРЕТО ТАНАСИЋ)	3
---	---

Ч л а н ц и

О слоговној неједнакости неких израза коришћених како у Вуковом тако и у савременом српском језику (МИЛКА ИВИЋ)	7
За рационалан прилаз нормирању језика – један пример из српске синтаксе (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	9
Творба глаголског прилога прошлог у српском књижевном језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ).....	13
Значење и употреба глагола <i>захвалијти</i> (<i>се</i>) (МИЛАН ШИПКА)	25
Придеви и прилози с префиксима <i>ин-</i> и <i>и-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ).....	33
Глаголи с интерфиксом <i>-о/е-</i> у савременом српском језику (ДРАГАНА РАТКОВИЋ).....	43
Темељи модерне српске синтаксе. Једно подсјећање на Ђуру Даничића (СРЕТО ТАНАСИЋ).....	53
О „Нашој пошти“ у <i>Нашем језику</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	61

П р и к а з и

О лингвистици Милке Ивић (ДРАГАНА НАСТАНОВИЋ)	77
Зборник радова Драгу Ћупићу у част (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	81
Књига о речима и речнику. Милица Радовић-Тешић, <i>С речима и речником</i> , Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2009, 285 стр. (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ).....	87

Душка Кликовац, <i>Језик и моћ: огледи из социолингвистике и стилистике</i> , Библиотека XX век : Круг, Београд, 2008, 347 стр. (ИВАНА МАРИНКОВИЋ).....	93
Рекицјски речник српско-хрватских глагола Балдура Панцера (СТРАХИЊА СТЕПАНОВ).....	97
Бранислава Јелић, <i>Речник пријошедака Лазе Лазаревића</i> , Нови Сад: Матица српска, 2008 (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК).....	105
Милан Ајдановић, <i>Функционално ошћерећење суфикса за обележавање особа</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ).....	109
<i>Славистика</i> , Књига XIII, Славистичко друштво Србије, Београд, 2009, 585 стр. (НАТАША МАРКОВИЋ).....	115
<i>Српски језик XIV/1–2</i> , Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2009, 778 стр. (МИЛИЦА МАРЈАНОВИЋ).....	121

Прилог

Разговор с академиком Иреном Грицкат (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ).....	127
---	-----

Библиографија

Наш језик (књ. XXXI–XL) (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ – ДРАГАНА НАСТАНОВИЋ).....	131
--	-----

In memoriam

Ирена Грицкат-Радуловић (19. 1. 1922 – 7. 4. 2009) (ДРАГО ЋУПИЋ).....	147
Један одлазак: Егон Фекете (1931 – 15. март 2009) (СРЕТО ТАНАСИЋ).....	149

ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ
(Београд)

ЗА РАЦИОНАЛАН ПРИЛАЗ НОРМИРАЊУ ЈЕЗИКА – НА ЈЕДНОМ ПРИМЕРУ ИЗ СРПСКЕ СИНТАКСЕ

После навођења неких предлога који граматичарима сугеришу нормативно сужавање употребе упитних реченица са почетном конструкцијом *да ли*, због наводног ремећења језичке правилности у елементу „језичке економичности“, аутор износи чињенице које такве предлоге не подржавају управо у наведеном елементу. Језичке чињенице, по аутору, указују на оправданост очувања у нашој нормативистици основног принципа на којем је заснован српски књижевни језик, као и на потребу рационалног приступа нормирању.

Кључне речи: српски језик, нормирање језика, синтакса, форме упитне реченице, везници, речце.

Природно је што неке институције на себе узимају задатак усмеравања језичког израза појединаца, па тиме и задатак усмеравања језичке културе српског народа у целини. И добро је што се бар једном или двапут у години, тако, објави понека препорука о томе да у своме језичком изразу треба бити пажљив. Методолошки, то је на најкориснији начин могућно чинити, такође – природно, само на детаљима, од којих се језичка целина састоји. Такав рад, међутим, захтева и потребу да се свака од препорука формулише с великом опрезношћу и увек тако што ће узимати у обзир први и основни принцип и стварања, и усавршавања српског књижевног језика. А он каже да је то језик у чијој је основи *народни језик*, како га је Вук на самом почетку своје реформе формулисао. Уз двовековни развој тога књижевног језика, то је онај принцип који су наши лингвисти XX века, инструментаријем модерне лингвистике, осавременили и дефиницијом која утврђује и *сложеноси књижевног језика*. То подразумева и констатацију да књижевни језик није језик само лепе књижевности, „већ културе у целини“, при чему – „његовом развоју свој допринос дају, поред књижевних стваралаца, и представници других професија“, стварајући тако основни, стандардни језик „као појавни вид који, будући најмасовније усвојен, најверније одсликава собом просечне језичке навике средине“.¹

Треба веровати да се то све имало у виду када је, својевремено, Одбор за стандардизацију српског језика (Ком. бр. 7, 17. 12. 1999, Закључак бр. 12) саставио и у јавност упутио „Картотеку језичких недоумица“ – сигурно кори-

¹ М. Ивић, *Погледи Стојана Новаковића на српски књижевни језик*, „Стојан Новаковић – личност и дело“, Научни скуп, САНУ, Београд, 1995, стр. 334.

стан подсетник на језичке детаље којима граматичарска пракса треба да посвети и посебну пажњу. Посебно ако је то детаљ који би могао да доведе до било какве „недоумице“ у језичком изражавању. И – уколико је корисност подухвата у целини основана, утолико је потребно да се сам подухват увек преиспитује, па – управо у његовим детаљима – и коригује.

Тако је сигурно неопходно кориговати све оно што имплицира, на пример, следећа констатација коју налазимо у наведеној „картотеци недоумица“:

„Неопходна би била једна препорука Одбора срачуната на то да се ублажи претерано *дакање* у српском језику и (не)оправдана примедба да је то и иначе одлика говорног простора српског језика, који је (како је једном написала академик Милка Илић) 'паушално проглашаван *дакавским*'. Својевремено је пок. Михаило Стевановић на много десетина страница тома II своје граматике *ојисао* огромну 'ширину употребе *везника да* у функцији *везивања* и сродних и разнородних врста реченица' (практично у свима зависним реченицама, односно *клаузама*, а не само у зависноупитним, где је такође могуће избећи *везнике да*), али се *уздржао* од препоруке за што суженије 'дакање', редовно редувантно и противно једном од *мерила језичке љравилносии*, језичкој економичности (*Језички љриручник*, 31)“.

Када читалац ту констатацију пажљиво прочита, видеће да она, заправо, наводи на прихватање предлога за „протеривање“ из књижевног језика једне сасвим уобичајене синтаксичке конструкције.

Реч је, управо, о упитној конструкцији *да ми*, која се – једном једином реченицом – проглашава за сувишну и противну „једном од *мерила језичке љравилносии*, језичкој економичности“.

Прихватање такве препоруке излазило би из оквира основног принципа српског књижевног језика. И не само то. Управо би то било усмерено против стварне економичности којом је Вуков принцип заснивања књижевног на народном језику, по речима наших лингвиста, све генерације после Вука ослободио напора да у ч е свој књижевни језик уместо што га у с в а ј а ј у већ од свога рођења.² Прихватање такве сугестије у овом случају би значило, да би просечно образовани Србин имао да посвети знатан део своје енергије борби против сопственог „дакања“, а да, ето, није ни свестан да је он тај који претерано „даче“ (или „дака“), као што тога нису свесни ни његови рођаци, пријатељи, колеге који исто тако „дачу“ (или „дакају“). То, да се послужим и реториком састављача „Картотеке језичких недоумица“, сигурно није – економично.

Препорука се, при томе, формално позива и на у нашој нормативистици, и досад, најпотпуније дело – на велику описну и нормативну граматiku академика Михаила Стевановића – али, рекао бих, позива се са извесном нотом умањивања значаја нормативних резултата тога дела. И то – зато што та граматика не каже ништа о „дакању“, или што се аутор те граматике, да цитирам – „уздржао од препоруке за што суженије 'дакање'...“!

² В. П. Ивић, *Поговор*, Вук Стеф. Караџић, Српски рјечник 1818, Просвета, Београд, 1966.

И – прелазећи преко, у овом случају, неумесног називања употребе лексеме *да* и конструкција с њом као чланом у томе тексту „термином“ *дакање*³ – да уђемо право у суштину ствари. Нигде у граматицима навођени типови употребе лексеме *да*, саме или као саставног дела везничке конструкције са *ли*, нису дефинисани као *йонављање*, него су дефинисани, на овај или онај начин (зависно од историјске епохе у којој су граматики писане) само као *језички знаци* одређених категорија (*речца*, *везник*), знаци који могу бити лексички и синтаксички синоними с другим лексемама, и у српској лексички, и (још више) у српској синтакси.

И, природно је што се, својевремено, како се каже у тој картотеци, „пок. Михаило Стевановић ... уздржао од препоруке за што суженије 'дакање'“. Он је, наиме, знао шта су *језичке јединице*, и шта су *језички нивои*. У конкретном случају, није стављао у исту раван дефинисање облика упитне реченице и дефинисање значења *везника* реченица у саставу сложене (било координиране, било зависносложене) реченице (пишући о везнику *да*, заиста, „многа десетина страница“⁴). А – наравно – није стављао у исту раван с њима ни дефинисање лексеме *да* са функцијом *йойшрдне речце*. Отуда он није ни могао, нити хтео сматрати да, на пример, у односу двеју реченица (1) *Да ли си дошао?* и (2) *Не знам да ли ћу уойишије сшудирайи* има било каквог „редундантног“ понављања које би означило „термином“ *дакање*, а које ће, ето, говорник српског језика избећи тако што ће садржај прве реченице изрећи у облику (1) *Јеси ли дошао?*, а садржај друге реченице у облику (2) *Не знам хоћу ли уойишије сшудирайи*, дакле, обе – без лексеме *да*!

Јер, у закључку да кажем – једноставно: нити је употреба лексеме *да* у простим упитним реченицама *сувишина* (и „редундантна“, како се каже у наведеној картотеци Одбора, који, иначе, инсистира на чувању српског језика од опасности „глобалистичке“ лексике!), нити је њена појава у *разним* врстама сложених реченица *йонављање*. Па и када узмемо у обзир оно (исувише дословно) схватање „језичке економичности“ коју препорука помиње, јасно је да опасности по њу нема. Када, наиме, просечни говорник српског језика (као

³ Неумесног називања зато што су препоруке Одбора намењене широј публици првенствено, не само лингвистима, а зна се у лексикографији шта у савременом језику, у уобичајеној употреби, значи глагол *дакайи*, и у српској, и пре ње – и у руској, из које је именица основана на глаголу *дакайи*, вероватно, и преузета. Наиме, и у српском речнику (Речник српског језика, МС, Нови Сад, 2007, на пример) може се прочитати под одредницом *дакати*, *дачѐм* (*дакѐм*) значење: „говорити, понављати 'да', потврђивати; одобравати, пристајати на све без поговора“, с примером *да ч у њ и климайи главом*, за шта у руском речнику (на пример – Словарь русского языка, Том I, АН СССР, Москва, 1985) налазимо под одговарајућом одредницом *дакаты*, *-аю*, *-аешь* ... значење: „Соглашаясь с собеседником в чем-л. или подтверждая его слова, произносить 'да'“, са примерима на основу којих је значење дефинисано. Ни у једном од ова два језика, дакле то не значи „употребљавати реч *да* у разним случајевима“, него само „повнављати потврдну речу *да* с циљем да се означава слагање, пристајање на све“, дакле – понављање *йойшрдне речце да* у датом, тачно одређеном, контексту.

⁴ В. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик (Граматицки системи и књижевнोजезичка норма), II. Синтакса, Београд, 1986, где се о о б л и к у упитних реченица детаљно пише на стр. 7–20 (и посебно о конструкцији *да ли*, одн. о везнику *да* у упитној реченици са одричним глаголом иза њега на стр. 13–14, одн. на стр. 15), као што се, уопште, о семантици и функцијама лексеме *да* тамо пише на стр. 36, 707, 820–821, 823–825, 826, 832–846, 864, 880, 897–899, 904–905, тј. и у синтакси просте реченице, и у синтакси сложене реченице.

матерњег, или као научног ако је странац) треба да изрече (или напише) реченице: (1) *Да ли си дошао?* или (2) *Јеси ли дошао?* или (3) *Дошао си?* – јасно му је да све три форме имају исти садржај. Оне су нормални синтаксички синоними и говорник ће *сјонити*ано, према језичкој ситуацији, бирати ону која му одговара. Од њих, две прве и по броју гласова које их чине (дакле, са гледишта чистог облика и утрошка говорне енергије за њихов изговор!) – апсолутно су једнаке (по 11 гласова), па у чему је онда друга „језички економичнија“ од прве? Трећа је, дакако, са тога, тако дословнога гледишта о „језичкој економичности“ – најеконичнија, састоји се од 7 гласова, што је скоро 40% мање од броја гласова у прве две.

Али, такође у закључку да кажем – када их читамо, међутим, тешко је отети се (субјективном) утиску да овакве нормативне препоруке, заправо, нису – *шерање мака на конач*, како би се у народу рекло, па и *неиошребно* стварање дилема говорнику који није лингвиста, а који осећа потребу да оно што на своме језику каже (напише) буде речено (написано) коректним књижевним језиком. Тим пре што су досадашње и дескриптивне, и дескриптивно-нормативне граматике (а то су оне по којима се српска граматика и учи у школама) и ову форму упитне реченице, са *да ли* – описале увршћујући је у инвентар синтаксе књижевног језика, управо као и оне форме у којима налазимо само глаголски облик са речцом *ли*, као и оне у којима је ознака упитности само интонација, а по форми су потврдне реченице.

S u m m a r y

Živojin Stanojčić

FOR A RATIONAL APPROACH TO THE STANDARDIZATION OF LANGUAGE – ON AN EXAMPLE FROM SERBIAN SYNTAX

The paper is dealing with a proposition that suggests to future grammarians to formulate more restrictive rules for usage of interrogative sentences beginning with *da li* (type: *Da li si došao?*). Author's opinion is that the sentences with *da li* are very usual forms of interrogative sentences in Serbian and gives the evidence that, from the aspect of language economy (which was cited as a reason of proposed restriction), they are absolutely equal with sentences consisting only of a verb and the postpositive particle *li* (type: *Jesi li došao?*). Because of that, there is no any redundancy in the use of interrogative construction *da li*, as such propositions suggested, and the speakers of Serbian (native or foreigners who learn Serbian) should not have any dilemma about the normality of both types in usage.